

ments of guaranteeing and protecting the right to life, creating conditions for its free implementation. Therefore, the issues of improving the legal mechanisms for implementing the right to life, defining the legal principles of protecting human life from illegal, unlawful encroachments are of great importance.

The author investigates the body of crimes in which causing the death by negligence is an element essential to the crime, analyzes the works of scientists engaged in the subject, makes suggestions for improving the law on criminal liability, namely for certain crimes, in which the consequence is causing the death by negligence.

Key words: *causing the death by negligence, grave consequences, element essential to the crime, consequences, major direct object, compulsory additional object, criminal-law qualification.*

Стаття надійшла 24 жовтня 2018 р.

УДК 343.137(477)

В. В. Навроцька

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВТРАТИ ТА ЗНИЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Констатовано, що з метою профілактики втрати матеріалів кримінальних проваджень на відомчому та законодавчому рівнях повинна знайти відображення низка організаційних та правових засобів. Установлено, що потребує регулювання порядок обліку, зберігання, руху та переміщення матеріалів кримінальних проваджень. Запропоновано передбачити у законі додаткові положення, які регулюють доступ учасників процесу до матеріалів досудового провадження: можливість ознайомлення із матеріалами провадження за копіями та (чи) їх оголошення працівником органу, що веде кримінальний процес.

Ключові слова: *втрата матеріалів кримінальних проваджень, умисне знищення, ознайомлення за копіями.*

Постановка проблеми. Системне реформування кримінального процесуального законодавства, удосконалення правозастосування у сфері кримінального судочинства висвітлило проблему попередження втрати матеріалів кримінальних проваджень. Втрата (загублення, знищення, пошкодження) матеріалів кримінальних проваджень на етапі досудового провадження чи у судах – явище відносно поширене. Про це говорять дослідники [1–5], про такі факти пише неюридична преса [6–8], про це свідчать й статистичні дані. Явище втрати матеріалів

кримінальних проваджень в результаті їх неналежного зберігання (зумовлене, зокрема, й недбалим ставленням слідчих до збереженості таких матеріалів) існувало завжди, але з різних причин замовчувалося. Недавніми роками ця тема вийшла із числа закритих. Підпали у слідчих підрозділах, судах, викрадення матеріалів кримінальних проваджень, їх знищення підозрюваними (обвинуваченими), іншими зацікавленими особами при ознайомленні із матеріалами провадження стали однією із форм організованої протидії правосуддю.

Метою обговорення проблеми втрати матеріалів кримінальних проваджень є вироблення ефективних заходів з попередження подібних випадків. Не будь-якій біді можна запобігти, але до того треба прагнути. Іноді достатньо елементарної обережності та уважності. Навпаки, зневажання заходами безпеки, недбалість керівників (та рядових співробітників), самонадіяний розрахунок на сприятливий результат, неправильна оцінка обстановки іноді призводять до плачевних наслідків. Ніхто не говорить про те, що слід жити у постійному очікуванні пожежі, паводку чи насильства з метою захоплення матеріалів провадження, але й відчуття реальності втрачати теж не варто.

Актуальність проблеми відновлення втрачених справ (стосовно попередження їх втрати) підтверджується очевидною незахищеністю порядку провадження у кримінальних справах від умисного знищення зібраних матеріалів. Зараз не існує процесуальних профілактичних заходів, спрямованих проти часткового (чи повного) знищення підозрюваними (обвинуваченими), іншими учасниками судочинства матеріалів кримінальних проваджень під час ознайомлення із ними чи у процесі провадження процесуальних дій. Передбачаючи право осіб на ознайомлення із документами та матеріалами, що безпосередньо зачіпають їх права, вітчизняний законодавець не передбачив розумних засобів захисту від знищення цих матеріалів.

Водночас знищення матеріалів і реально, і потенційно є одним із найдоступніших способів ухилення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності (що іноді набуває рис організованої протидії розслідуванню). Загалом можна констатувати, що на законодавчому та відомчому рівнях немає системи заходів, котрі забезпечують схоронність матеріалів кримінальних проваджень.

Проблема попередження втрати та відновлення матеріалів кримінальних проваджень є міжвідомчою, такою, що потребує узгоджених організаційних зусиль усіх органів досудового розслідування, прокуратури, судів (та органів, що забезпечують їх діяльність). Детального вивчення потребує практика обліку, зберігання, передачі матеріалів кримінальних проваджень всередині відомства (при зміні

керівництва, звільненні посадових осіб, структурних змінах, за розпорядженням керівника) та за його межами.

Стан дослідження. Ступінь наукової розробки проблеми невисокий. Деякі аспекти проблеми попередження знищення матеріалів кримінального провадження досліджували О. Я. Баєв, Н. П. Єфремова, В. С. Зеленецький, В. В. Кальницький, В. Ю. Кузьміна, Г. П. Хімічева та інші вчені.

Однак проблема попередження знищення матеріалів кримінальних проваджень після прийняття нового КПК України 2012 р. комплексному дослідженню так і не була піддана.

Метою статті є акцентування на основних причинах, які зумовлюють втрату матеріалів кримінального провадження, та розроблення пропозицій з удосконалення профілактичних заходів, котрі би попереджали такі явища.

Виклад основних положень. Основними причинами організаційного характеру, що сприяють знищенню та втраті матеріалів кримінального провадження, є:

1) відсутність належних умов зберігання матеріалів кримінальних проваджень (потрібне виділення додаткових приміщень, обладнання їх пожежною та охоронною сигналізацією, забезпечення слідчих, прокурорів, суддів пожежостійкими сейфами);

2) нерегламентованість порядку зберігання, переміщення та передачі матеріалів кримінальних проваджень (зокрема й за підслідністю в інші відомства, всередині слідчого підрозділу);

3) значна протидія, яка чиниться слідству з боку підозрюваного, обвинуваченого, інших зацікавлених учасників процесу чи інших осіб (їх родичів, друзів, знайомих тощо), яка виявляється, зокрема, в умисному знищенні матеріалів кримінального провадження і, на цьому тлі, відсутність у кримінальному процесуальному законі адекватних заходів захисту.

Серед суб'єктивних умов, що сприяють втраті матеріалів кримінального провадження, не можна не враховувати низький рівень професійної підготовки окремих слідчих. Окрім того, недбалість при зберіганні матеріалів кримінальних проваджень і розслідуванні справ частково зумовлена істотним робочим, високим фізичним та емоційним навантаженням.

Аналіз причин та умов, що сприяють втраті матеріалів кримінальних проваджень, призводить до висновку про необхідність детального напрацювання профілактичних заходів, які б попереджали такі явища. Вони можуть розглядатися у двох аспектах: 1) організаційному (відомчому) та 2) кримінально-процесуальному.

До організаційних заходів слід віднести: а) заходи зі створення належних умов зберігання матеріалів кримінальних проваджень (виділення приміщень, обладнання їх охоронною та пожежною сигналізацією, забезпечення слідчих сейфами тощо), б) заходи щодо забезпечення належного обліку, зберігання та передачі матеріалів кримінальних проваджень.

Однак попередження втрати матеріалів кримінальних проваджень не може бути забезпечене тільки організаційними засобами. Передбачене у законі (ч. 1 ст. 27, п. 14 ч. 3 ст. 42, п.п. 5 та 8 ч. 4 ст. 42, п.п. 2 та 4 ч. 4 ст. 64¹, п. 7 ч. 1 ст. 66, п. 5 ч. 2 ст. 72², п. 5 ч. 2 ст. 72², ч. 4 та 5 ст. 104, ст. 221, ч. ч. 5, 7, 8 та 10 ст. 290, ст. 317, ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 358, ч. 3 ст. 376, ч. 4 ст. 395, ч. 2 ст. 425 КПК) право підозрюваного, обвинуваченого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника персоналу органу пробації, інших учасників кримінального провадження знайомитися із матеріалами цього провадження у процесі розслідування (чи після його завершення) містить потенційну небезпеку їх знищення.

Відповідно до змісту закону (що не містить вказівки на форму ознайомлення із матеріалами кримінального провадження), передбачається особисте безпосереднє прочитання учасниками процесу представлених матеріалів. Інші способи доведення змісту кримінального провадження до підозрюваного (його захисника, законного представника), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потерпілого, учасника судового провадження можуть суперечити їхньому праву виписувати із справи будь-які відомості й у будь-якому обсязі (ч. 2 ст. 221, ч. 2 ст. 317 КПК). На тлі підвищеного значення, яке недавніми роками надається праву підозрюваного, обвинуваченого на захист, примусове зобов'язання його конспектувати матеріали справи із слів слідчого чи іншої особи (навіть такої, яка повністю читає тексти документів) видається, на перший погляд, абсолютно неприйнятним.

Водночас у слідчій практиці оголошення матеріалів кримінального провадження без вручення відповідних документів підозрюваному, потерпілому та іншим зацікавленим особам – явище доволі поширене (таку форму ознайомлення допускають приблизно 30% слідчих). Певною мірою це зумовлене прагненням слідчого пришвидшити процедуру ознайомлення із матеріалами провадження (у зв'язку із спливом строків розслідування та тримання під вартою, необхідністю розслідувати інші справи), але головне – потребою попередити знищення справи, втрату доказів.

Можна змоделювати ситуацію, за якої була б забезпечена збереженість матеріалів кримінального провадження, водночас запропонувавши декілька варіантів ознайомлення із матеріалами такого провадження: 1) поміщення аркушів справи у плівкові файли; 2) оголошення матеріалів справи слідчим (чи іншою особою), 3) ознайомлення із матеріалами провадження за копіями.

Перший варіант (як такий, що не суперечить закону) може бути використаний, однак він не забезпечує абсолютну профілактику знищення матеріалів провадження. Така практика уже існує, однак вона сприймається неоднозначно (найперше стороною захисту).

Стосовно другого із варіантів виникає запитання: наскільки правомірною є така організація ознайомлення учасників процесу (насамперед підозрюваного та обвинуваченого) із матеріалами кримінального провадження, за наявності якої він не має можливості безпосередньо доторкатися до них (брати в руки), а, отже, і знищити. «Ознайомити» – означає «надати відомості», «пред'явити» – «продемонструвати на підтвердження чого-небудь». Не потрібно детально доводити, що, звичайно ж, законодавець мав на увазі таке ознайомлення із матеріалами провадження, за якого учасник кримінального провадження має можливість безпосередньо їх оглянути та вивчити зміст. А надто, що він має право виписувати із нього відомості (тобто читати та проводити запис прочитаного). «Виписати» – «вибрати із тексту, списати, записати». Вибрати із тексту будь-що опосередковано дуже тяжко. Гіпотетично вибрати відомості без шкоди для якості сприйняття можна і при повільному зачитуванні тексту ким-небудь стороннім. Але для повсякденних реалій слідчої роботи – це не варіант вирішення проблеми.

Стосовно останнього із запропонованих варіантів (ознайомлення із матеріалами провадження за копіями), то, як видається, його виключати не можна. На нашу думку, за наявності реальних підстав вважати (зокрема і за оперативно-розшуковою інформацією), що матеріали провадження можуть бути знищені (чи зацікавлені особи будуть вдаватися до спроб його знищення), орган, що веде кримінальний процес, вправі прийняти рішення про ознайомлення учасника процесу із матеріалами за копіями. У цьому разі метою виготовлення копії є збереження оригіналу документа. Якщо копія і за формою і за змістом абсолютно відповідає оригіналу документа, то сам факт ознайомлення за копіями ніяк не обмежує право на ознайомлення із матеріалами кримінального провадження. Надане законом право виписувати із справи будь-які відомості може бути реалізоване шляхом підготовки і надання точної копії (копій) документа. За необхідності

матеріали кримінального провадження можуть бути скопійовані у повному обсязі. Принаймні, закон не містить обмежень для ознайомлення із фактичними даними за копіями.

Слідча та судова практика уже мають окремі приклади ознайомлення підозрюваного (обвинуваченого) із деякими процесуальними документами за їх копіями. Проте аби виключити можливі суперечки про те, чи було обмеження прав учасника процесу, підстави та порядок ознайомлення із матеріалами провадження за їх копіями повинні бути передбачені на законодавчому рівні.

Назріла необхідність по деяких категоріях справ (насамперед про злочини, пов'язані із організованою злочинністю, про серійні злочини, розслідувані групою (бригадою) слідчих) безпосередньо у слідчих підрозділах вести контрольні провадження, в яких повинні міститися копії основних процесуальних документів про прийняті у справі рішеннях (і, можливо, окремих протоколів слідчих дій, наприклад, протоколу допиту підозрюваного). Усі виготовлені для цих цілей копії можуть бути використані при втраті матеріалів кримінальних проваджень (повністю чи частково).

Окремі слідчі, зіткнувшись із організованою протидією розслідуванню зі сторони відомих злочинних угруповань (що проявляється, зокрема, у знищенні окремих матеріалів кримінальних проваджень), вживають заходів до збереження таких матеріалів. У кримінальних провадженнях деякі слідчі завбачливо складають копії документів, втрата яких може бути виключно значущою при оцінці обґрунтованості притягнення особи до кримінальної відповідальності (визнавальні показання підозрюваного, протоколи одночасного допиту кількох осіб, у показаннях яких є істотні розбіжності, обшуку тощо) та зберігають у себе (у робочому кабінеті або й поза ним). У разі необхідності суд може ними скористатися. Така практика щодо окремих справ існувала. Копії документів були отримані від слідчого на запит суду та долучені до матеріалів кримінального провадження. Порядок отримання та використання таких копій не безспірний, але судами вони були прийняті як докази.

У системі заходів попередження умисного знищення матеріалів кримінального провадження не останню роль виконує вивчення працівниками правоохоронних та правозахисних органів особи підозрюваного (обвинуваченого) та інших зацікавлених учасників процесу (чи інших осіб). Із цією метою можуть бути використані можливості оперативно-розшукових апаратів.

Потреба забезпечити збереженість матеріалів кримінальних проваджень зобов'язує звернутися до профілактичної функції кри-

мінального права. Про зворотний вплив кримінально-процесуального права на матеріальне кримінальне право висловлювалися багато процесуалістів [9–18]. Поділяючи висновки цих авторів, можливим є стосовно відновлюваного провадження говорити про вплив кримінального процесу на удосконалення норм кримінального закону. Втрата матеріалів кримінального провадження може стати тією обставиною, яка не дає змогу реалізувати завдання правосуддя при розслідуванні конкретного злочину. Тому необхідно включити до Розділу XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» самостійну статтю, що передбачала б відповідальність за умисне знищення матеріалів кримінального провадження.

Висновки. Порядок провадження у кримінальних справах не містить норм, що дозволяли б попереджати умисне знищення зацікавленими особами кримінальних процесуальних документів. Процедура ознайомлення учасників процесу із матеріалами справи містить потенційну небезпеку їх втрати. У цій частині кримінальний процес є надто відкритим та беззахисним від зловживань та протидії розслідуванню.

---

1. Маланюк А. Завдання і предмет провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 15–16 листопада 2013 року). Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. С. 274–276.

2. Маланюк А. Загальні умови здійснення провадження з відновлення втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2017. Вип. 64. С. 235–244.

3. Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження // Матеріали 69-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету Одеського нац. університету ім. І. І. Мечникова (м. Одеса, 26–28 листопада 2014 року); відп. ред.: І. С. Канзафарова, А. О. Нігрєєва; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ. Одеса: Астропринт, 2014. С. 121–123.

4. Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін та ін.; відпов. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 438–445.

5. Жовненко Д. С. Відновлення втрачених доказів у кримінальному процесі. *Держава та регіони*. Серія Право. 2011. Вип. 1. С. 162–166.

6. Суд відкритий ... для злодіїв. URL: https://dt.ua/.../sud_vidkritiy_dlya_zlodiyiv__z_uzhgorodsk.

7. Мартин В. Як з Ужгородського міськрайонного суду зникли кримінальні справи (подробиці). URL: <https://karpatnews.in.ua/news/29702-yak-z-uzhhorodskoho-miskraionnoho-sudu-znykly-kryminalni-spravy-podrobytsi.htm>.

8. Курінний В. Вибух у приміщенні Дарницького суду. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/2421/art/16984.html>.

9. Незнамова З. А. Коллизии норм материального и процессуального права. *Российский юридический журнал*. 2003. № 1. С. 64–69.

10. Павлов Н. Е. Уголовно-процессуальное законодательство и уголовный закон (проблемы соотношения и применения): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09: «Уголовный процесс; криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности». М., 1999. 536 с.

11. Прошляков А. Д. Взаимосвязь материального и процессуального уголовного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Екатеринбург, 1997. 271 с.

12. Ткачук І. С. Термінологічна неузгодженість норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства як прояв міжгалузевої колізії // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 19–20 квітня 2012 р.) / упорядн. Є. О. Письменський, Г. Ю. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 510–512.

13. Болдарь Г. Є. До питання про форми міжгалузевої взаємодії кримінального права України // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.) / редкол.: Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. С. 78–84.

14. Гончаров Д. Ю. Взаимосвязи и коллизии норм уголовного и уголовно-процессуального законодательства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Екатеринбург, 2004. 187 с.

15. Гончаров Д. Ю. Уголовное право и генетические связи в законодательстве криминального цикла // Уголовное право: истоки, реалии, переход к устойчивому развитию: материалы VI Российского Конгресса уголовного права (26–27 мая 2011 года). М.: Проспект. С. 24–28.

16. Даев В. Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. 111 с.

17. Денисова А. В. Уголовное право и межотраслевые правовые институты // Уголовное право: истоки, реалии, переход к устойчивому развитию: материалы VI Российского Конгресса уголовного права (26–27 мая 2011 года). М.: Проспект. С. 28–31.

18. Марін О. К. Кримінально-правові проблеми нового КПК України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму (21–22 вересня 2012 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 140–143.

Navrotska V. V. The Legal and Organizational Questions of Warning of Loss and Elimination of Materials of Criminal Case

Problems of reopening lost cases (in relation to warning of their loss) are actual. It is confirmed by obvious unprotectedness of order of realization in criminal cases from intentional elimination of the collected materials. Now there are not the judicial prophylactic measures directed against partial or complete elimination by the participants of the criminal justice (foremost, suspected or by defendants) of materials of criminal cases during an acquaintance with them (whether in the process of realization of judicial actions). A home legislator envisaged a right for persons on an acquaintance with corresponding documents and materials that directly touch their rights. At the same time, he did not envisage clever facilities of protecting from elimination of these materials.

At the same time elimination of materials of criminal case is one of the most real methods of deviation suspected (defendant) from criminal responsibility. Such deviation acquires the lines of the organized counteraction to investigation sometimes. On the whole it is possible to assert that on legislative and government levels absent system of events that provide safety of materials of criminal cases.

A problem of warning of loss and proceeding in materials of criminal cases is multidisciplinary, that needs the concerted organizational efforts of all organs of pretrial investigation, office of public prosecutor and court. The proper study is needed by practice of account, storage, transmission of materials of criminal cases. With the aim of prophylaxis of loss of materials of criminal cases on executive and legislative levels must be used row of legal facilities. In particular, the order of account, storage, motion and moving of materials of criminal cases needs adjusting. Except that, in a law it is necessary to envisage additional positions that regulate access of participants of process to materials of pretrial justice, namely: possibility of acquaintance with materials of realization after copies and (whether) their announcement by the person who conducts a criminal process.

Key words: *loss of materials of criminal cases, intentional elimination, acquaintance by copies.*

Стаття надійшла 25 червня 2018 р.

УДК 343.341.4

Н. І. Поліщук

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД
ЩОДО ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ПОКАРАННЯ ЗА ХВОРОБОЮ**

Розглянуто підстави, умови, моделі звільнення від покарання у зв'язку з хворобою за кримінальним правом зарубіжних держав. З'ясовано механізми та умови, які передбачають фізичну та психологічну реабілітацію осіб, звільнених від покарання за хворобою. Визначено категорії осіб, які підлягають